

Ernst Klee, Das Personenlexikon zum Dritten Reich. Wer war was vor und nach 1945. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 2011, 732 str.

V začetku leta 2011 je izšel že tretji natis leksikona, ki ga je sestavil Ernst Klee (rojen 1942), po študiju teolog in socialni pedagog, ki se je v zvezi s Tretjim rajhom najprej začel ukvarjati s problemom evtanazije, njegovo prvo odmevno delo pa je izšlo 1983 pod naslovom Evtanazija v NS-državi. Potem je izdal še več knjig s podobno tematiko. Z leksikonom, o katerem pišemo, pa je 2007 izdal na podoben način koncipirano delo, Das Kulturlexikon zum Dritten Reich. Wer war was vor und nach 1945.

Leksikon o osebah Tretjega rajha je prejel zelo laskave ocene, in to povsem upravičeno, saj gre za standardno delo o najpomembnejših (približno 4300) osebah s področja sodstva, cerkvenega življenja, kulture, gospodarstva, znanosti, medicine, policije, vermahta in seveda osebah iz NSDAP, SA in SS. Še posebej pomembno je, da je Klee spremljal usode teh ljudi tudi po letu 1945. Popolnejšega dela o tej problematiki dotlej še ni bilo. Leksikon je priročnik, ki omenja najvažnejše podatke o osebah od rojstva do smrti, napredovanja, službovanja, ponekod tudi literaturo o teh ljudeh. Za vse ni mogel najti kraja in časa smrti, za nekatere tudi kraja in časa rojstva ne. Knjigo uvaja zelo zanimiv avtorjev uvod, ki opisuje nastajanje leksikona in težave, ki so ga spremljale pri delu. Ko je leksikon leta 2003 prvič izšel, je avtor dnevno dobival pisma preživelih, ki so v njem omenjeni, ali njihovih družin, ki so hiteli dokazovati, da njihovi sorodniki niso bili to, kar je o njih zapisano. Neki laborant iz obrata IG-Farben v Auschwitzu je skušal dokazovati, da je bil obrat ustanovljen za pomoč Judom. Številni ljudje, vključeni v leksikon, so po vojni dobili službo v pravosodju, policiji, industriji, medicini, znanosti in na univerzah. Na univerzi v Freiburgu im Breisgau je bilo tako kar 75% osebja prej dejavnega v nacionalsocialističnih organizacijah.

Leksikon je avtor sestavil sam s pomočjo obširne literature, ki obsega 18 strani v drobnem tisku in zaključuje leksikon.

V leksikonu najdemo tudi ljudi, ki so bili rojeni na ozemlju današnje Republike Slovenije. Z veliko verjetnostjo lahko trdimo, da so bili to predstavniki nemške manjšine na našem ozemlju. Kolikor vem, so bili ti ljudje nam nepoznani, najbrž zato, ker je bil delokrog njihovega delovanja zunaj našega ozemlja.

Če si jih ogledamo po abecednem vrstnem redu, je tu najprej *Oskar Begusch*, rojen v Mariboru 21. januarja 1897. Bil je psihiater, član NSDAP že od 1924, bil je tudi član Štajerske domovinske zveze, vodja varnostne službe za Graz, SS-Sturm-bahnführer, torej major. Od septembra 1939 je bil direktor umobolnice v Feldbachu pri Grazu, od 2. septembra 1940 v t. i. T 4, kar je pomenilo, da je služboval v centralni službi Hitlerjeve pisarne v Berlinu, Tiergartenstr. 4 (odtod kratka), ki je organizirala množične usmrtitve bolnih in prizadetih. Bil je tudi izvedenec za določanje tistih, ki so jih evtanazirali. Zaradi vnetja slepiča je umrl v Grazu 10. januarja 1944.

Armin Dadieu je bil tudi Mariborčan, rojen 20. avgusta 1901. V NSDAP je vstopil 1932 in postal profesor za fizikalno kemijo na tehnični visoki šoli v Grazu, 1936 je vstopil v SS in do 1942 napredoval do polkovnika (Standartenführer), 1938 deželni namestnik, 1940 redni profesor, 1943 vodja docentov na univerzi v Grazu, Göringov pooblaščenec za nadzorovanje taborišč v Ostmarki ter vodja gospodarske zbornice v Grazu. 1948 ga najdemo v Argentini, kjer je bil med drugim svetovalec za vojno industrijo in za razvoj raket. Leta 1957 je postal vodja oddelka za fiziko v Stuttgartu in slednjič direktor Inštituta za kemične raketne pogone v Lampoldshausnu. Umrl je v Grazu 6. aprila 1978.

V Ormožu je bil 14. junija 1903 rojen zdravnik *Franz Fehringner*, ki je bil tudi zaposlen pri T 4. V NSDAP je vstopil že 1921, naslednje leto pa v SA in postal vodja oddelka za rasno politiko na Dunaju. Opravljal je poskuse v povezavi s farmakološkim inštitutom za množično sterilizacijo na Dunaju. Poskuse je delal v taborišču Romov v Lackenbauu v Avstriji. 30. januarja 1945 je postal podpolkovnik (Obersturmbahnführer) SS. Njegova nadaljnja usoda ni znana.

Heribert Grubitsch je bil kemik, rojen 4. decembra 1905 v Mariboru. 1932 je postal docent na tehnični visoki šoli v Grazu, 1933 je vstopil v NSDAP, 1942 do 1945 je bil profesor na državni univerzi v Poznanju, 1948 na tehniški visoki šoli v Helsinkih, 1952 na univerzi v Ankari, 1954 pa redni profesor v Grazu, kjer je 1. julija 1985 umrl.

Kemik je bil tudi *Hans Häusler*, rojen 17. oktobra 1896 v Novem mestu. 1937 je postal profesor v Grazu, 1940 je vstopil v NSDAP, 1946 je ponovno dobil stolic v Grazu, postal je podpredsednik višjega zdravstvenega sveta in predsednik znanstvenega združenja za socialno medicino. Datum smrti ni zabeležen.

Povsem neznan pri nas ni v Mariboru 29. aprila 1887 rojeni sin gimnazijskega profesorja *Paul Heigl*. V času nacizma je bil bibliotekarski svetnik in od 1941 polkovnik SS. Od 1912 je bil asistent na inštitutu za zgodovino na univerzi na Dunaju in uradnik v univerzitetni knjižnici. 1933 je vstopil v NSDAP, deloval v obveščevalni službi na Dunaju za NSDAP in je bil zato 1935 odpuščen iz državne službe. Leta 1938 pa je postal generalni direktor Nacionalne knjižnice na Dunaju, vstopil v SS in vohunil za SD. Konca vojne ni dočakal, ker je na Dunaju 8. aprila 1945 umrl. Bil je tudi član sveta v raziskovalnem oddelku za judovsko vprašanje na Državnem inštitutu za zgodovino nove Nemčije, ki ga je vodil Walter Frank, ki pa presenetljivo ni bil član stranke.

Ginekolog *Rudolf Theodor von Jaschke* se je rodil na Ptuju 17. avgusta 1881. Od 1918 do 1947 je bil profesor za porodništvo v Giessnu. Usposobljen je bil za sterilizacijo z rentgeniziranjem. Bil je član NSDAP, umrl je v Garmisch-Partenkirchnu 30. decembra 1963.

Socialni higienik *Ignaz Kaup* se je rodil v Mariboru 11. januarja 1870. Bil je učenec znanega rasnega higienika Maxa von Grubersa. 1918 je bil sekcijski šef v ministrstvu za ljudsko zdravje na Dunaju, 1922 do 1935 profesor higijene v Münchnu. Med prvo svetovno vojno je bil zagovornik smrti zaradi lakote, ker je po njegovih besedah »treba, da manjvredni defektni mutanti poginejo«. Umrl je v Münchnu 25. marca 1944.

Pulmolog je bil 11. decembra 1891 v Celju rojeni *Walter Schmid-Sachsenstamm*. V NSDAP je vstopil 1933, 1938 je postal direktor bolnice v Celovcu, od 1942 je bil zdravniški uradnik pri zdravstvenih ustanovah na Koroškem. Po procesu pred strankinim sodiščem 1944 je izgubil službo in 7. aprila 1945 storil samomor.

Omenim naj še nekatere, ki so bili dejavni tudi na ozemlju bivše Jugoslavije, v taboriščih, kjer so bili tudi naši ljudje, ali tiste, ki so delovali na Koroškem ali Tržaškem. Tak je bil polkovnik SS (Oberführer) in generalmajor policije *Hermann Behrends*, ki je bil Heydrichov zaupnik in od marca 1944 vodja policije in SS v Srbiji in Črni gori. Ujet in usmrčen v Jugoslaviji 4. decembra 1948. V štajerskem Zeltwegu je bil 15. aprila 1885 rojen general alpincev *Franz Böhme*, ki je bil od septembra 1941 do decembra 1942 vojaški komandant v Srbiji. Njegov je bil ukaz o streljanju stotih talcev za vsakega padlega nemškega vojaka in petdeset za ranjenega. Da bi se izognili »nepotrebnemu dotikanju trupel, naj bodo talci postavljeni tik ob grob,« je ukazal. Pozneje je bil poveljnik nemških sil v Jugoslaviji. V Nürnbergu je 29. maja 1947 naredil samomor. *Thomas Bogartz* je bil narednik (Scharführer) in vodja krematorija v Dachauu, bil je specialist za strele v tilnik in verjetno je prav on ustrelil Georga Eislerja, atentatorja na Hitlerja. Umrl je v zavezniškem taborišču v Heilbronn 15. maja 1945. Znani zgodovinar *Werner Conze* (1910–1986), med drugim profesor v Münstru in Heidelbergu ter ustanovitelj revije *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte*, je kot asistent v Königsbergu (danes Kaliningrad) zastopal teorijo o dedni čistosti krvi nemških kmetov, ko je bil docent v Poznanju pa se je zavzemal za razjudenje mest in trgov. Geograf *Kurt Dühring* je bil komisarski vodja Inštituta za obmejno in izseljensko nemštvo in je umrl 11. avgusta 1945 v internaciji v Jugoslaviji. Zadnji komandant Treblinka je bil *Kurt Franz*, po poklicu neizučeni kuhar. Jeseni 1943 je deloval v Aktion Reinhard v Trstu in Gorici, septembra 1965 je bil v Düsseldorfu obsojen na dosmrtno ječo, 1993 pa izpuščen. V svojem albumu o Treblinku je napisal »Lepi časi.« Znani filozof *Hans Georg Gadamer* je kot docent v Marburgu an der Lahn 1933 podpisal solidarnostno izjavo Hitlerju, dobil 1939 profesuro v Leipzigu in postal tam 1946 celo rektor, od 1949 je bil profesor v Heidelbergu. Tam je nasledil Karla Jaspersa, ki je bil 1937 odpuščen, ker je bil poročen z Judinjo in so mu 1943 prepovedali tudi objavljanje. Za rasno teorijo se je navduševal tudi poznejši nobelovec Avstrijec

Konrad Lorenz. Znani zgodovinar iz družine *Mommsen, Wolfgang*, je tudi podpisal solidarnostno izjavo Hitlerju in 1941 vstopil v NSDAP, zaradi česar je bil po 1945 odpuščen z univerze v Marburgu. On je oče dvojčkov, znanih zgodovinarjev *Wolganga in Hansa*, ki je eden najboljših raziskovalcev nacionalsocializma. Solidarnostno izjavo Hitlerju je podpisal tudi filozof *Martin Heidegger*.

Stotnik (Hauptsturmführer) SS je bil *Aribert Heim* iz Radgone, ki je bil zdravnik v Sachsenhausnu in Buchenwaldu in je Judom osebno dajal smrtonosne injekcije. Pri enem od njih je dejal: »Poglej, kakšen nos imaš, česa takšnega Führer ne potrebuje.« Po vojni je igral hokej in bil ginekolog v Mannheimu. Izginil je po 1962, ko bi moral biti prijet. *Gottlieb Hering* je bil član NSDAP, stotnik SS, odgovoren za pomor 14.000 Judov, od 4. novembra 1943 na Poljskem pri Aktion Erntefest. Himmler ga je imel za enega najbolj zaslužnih za izvedbo Aktion Reinhard. Nazadnje je bil komandant Rižarne v Trstu. Umrli je 9. oktobra 1945 v Stetten/Remstalu.

Vsekakor gre za priročnik, ki ne bi smel manjkati v nobeni knjižnici pri nas, ki se ukvarja z drugo svetovno vojno.

Franc Rozman

Florian Thomas Rulitz, Die Tragödie von Bleiburg und Viktring. Partisanengewalt in Kärnten am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945. Hermagoras Verlag / Mohorjeva založba, Klagenfurt / Celovec 2011. 420 str.

Tiskana izdaja nekoliko predelane (naslovi) in razširjene (prologi in šesto poglavje) disertacije Floriana Thomas Rulitza je vredna pozornosti iz več razlogov. Čeprav bi bila zanimiva primerjava med besedilom leta 2010 na celovski univerzi zagovarjane disertacije in besedilom knjižne izdaje, se v to ne kaže spuščati. To bi zanimalo le ozek krog zgodovinarjev. Bralec bo vzel v roke knjigo in bo – če ni ravno zgodovinar – imel zaradi gostote podatkov in citirane literature ter virov svoje težave. Soočeni smo z vrsto pomanjkljivosti, ki jih avtor skuša nadomestiti ali prikriti s citiranjem pripovedi pri časa, ki ostajajo zgodovinsko nepreverjene. Mislimo predvsem na domala dosledno ignoriranje pomembne slovenske literature, tako »uradne« (tako avtor označuje zgodovinopisje v Sloveniji in v Jugoslaviji vse nekako do leta 1991) navedimo le Borisa Mlakarja, Slovensmo domobranstvo in Ivana Jana, Koroški odred kot obsežne literature slovenske emigracije, kar nemara še bolj preseneča. Del zadnje je celo natisnila ali založila celovška Mohorjeva. Periodike slovenske politične emigracije Rulitz niti ne navaja. Upravičeno je vprašanje, ali je mogoče napisati monografijo o povojni usodi slovenske emigracije, ne da bi avtor v zadostni meri upošteval ta dela.